

проф. Данильян О.Г., проф. Дзьобань О.П.
*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків (Україна)*

АВТОНОМНА ОСОБИСТІТЬ ЯК ОСНОВА ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПРАВОСВІДОМОСТІ

Сьогодні перед українською державою та суспільством зокрема постало найважливіше завдання – побудова національної системи правового виховання, яка сприяла б підвищенню якісних показників суспільної правосвідомості та правової культури. Втім, конкретне змістовне наповнення системи правового виховання пов'язане з певним типом правосвідомості, якому відповідає обраний напрямок оптимізації правового життя суспільства. Так, залежно від політико-правового режиму держави правосвідомість може бути класифікована на демократичну, авторитарну і тоталітарну. У сучасній Україні, де людина проголошена найвищою соціальною цінністю, така мета пов'язана із забезпеченням і гарантуванням прав та свобод людини, а отже, йдеться про громадянську правосвідомість демократичного ґатунку.

Сутність демократичної правосвідомості індивіда в російській філософсько-правовій традиції, а слідом за нею і в сучасній правовій думці, виявляється через ідею автономної особистості. За І.Льїним, автономія, або самозаконність, виражається як духовна зрілість, необхідна громадянину в його будівництві життя. На думку філософа, духовній істоті належить самій бачити і знати, що таке добро і зло, де закінчується право і починається обов'язок, самій шукати і знаходити, знаходити і вирішувати, вирішувати і діяти відповідно до свого рішення та, здійснивши вчинок, відкрито визнавати, що вона діяла свідомо, слідуючи власному переконанню та заздальгідь беручи на себе всю відповідальність за скоєне.

Слідом за І.Льїним безпосередній зв'язок демократії з ідеєю автономної особистості простежує Е.Соловйов. На його думку, демократія передбачає

невикривлену представленість особистості у більшості. У свою чергу системою норм, що забезпечують правовий захист волевиявлення особистості, є саме демократична культура і демократична свідомість. Вона, вважає філософ, – умова можливості будь-яких оптимальних рішень.

Вітчизняний філософ права В.Бачинін розкриває сутність автономної правосвідомості через протиставлення її гетерономній. Гетерономія передбачає, що норми права є для індивіда чимось зовнішнім і чужим щодо його первинної спрямованості. Автономна правосвідомість теж керується вимогами цивілізаційної системи, але ці норми настільки глибоко інтегровані в свідомість індивіда, що він вважає їх своїм внутрішнім надбанням. Тому підпорядкованість цим нормам сприймається як акт вільного особистого вибору.

Таким чином, автономія особистості становить ядро демократичної правосвідомості, оскільки уможливорює існування елемента невизначеності, сутнісно притаманного демократії з її плюралістичною та конфліктною природою. Саме невизначеність і відкритість породжують невідворотні конфлікти, вирішення яких відбувається в межах широкої демократичної дискусії, в ході якої ми інтерсуб'єктивно наділяємо себе правами.

Французький філософ П.Рікьор розподіляє конфлікти, що виникають у публічному просторі дискусії, за трьома рівнями радикальності. На першому рівні, рівні повсякденної дискусії у правовій державі, де правила гри утворюють об'єкт широкого консенсусу, конфлікт зазвичай полягає в діяльності, пов'язаній із роздумами про пріоритети, що встановлюються між первинними благами. У цьому сенсі не потрібно – а то й небезпечно – розраховувати на консенсус, що поклав би край конфліктам. Демократія – не безконфліктний політичний режим, а режим, у якому конфлікти є відкритими і стають предметом обговорення відповідно до відомих правил арбітражу. У суспільстві, що дедалі більше ускладнюється, конфлікти не зменшуватимуться ані за кількістю, ані за складністю, а, навпаки, збільшуватимуться і поглиблюватимуться. З цієї ж причини плюралізм думок, що мають вільний

доступ до публічного вираження, не є ані випадковістю, ані хворобою, ані нещастям; це вираження не вирішуваного характеру суспільного блага. Не існує місця, з якого це благо можна було б сприйняти і визначити настільки безумовно, що дискусія могла б уважатись завершеною. Політична дискусія не може завершитись, хоча не вирішуваною її назвати не можна. Проте будь-яке рішення можна скасувати відповідно до ухвалених процедур.

На другому рівні дебати стосуються цілей «доброго» правління; це більш довгострокова дискусія, здатна зачіпати саму структуру дискусійного простору. Боротьба думок розгортається навколо ключових слів, таких як «безпека», «добробут», «свобода», «рівність», «солідарність» тощо. Те, що ці величні слова мають емоційний заряд, що перебільшує їхній смисловий зміст, і завдяки цьому знаходяться на озброєнні маніпуляцій і пропаганди – ця ситуація робить тим більш необхідним прояснення, що є одним із завдань філософії. Нескасовна множинність цілей «доброго» правління передбачає те, що історичного здійснення таких цінностей неможливо досягти, не завдавши несправедливості одній з них. Фактично йдеться про «історичний» вибір творців конституції.

Третій рівень конфліктів стосується процесу самої легітимації демократії при різноманітті її форм. І в цьому сенсі демократія виявляється суспільством, що приймає і зберігає у своїй формі невизначеність на противагу тоталітаризму, який фактично діє проти такої невизначеності і претендує на володіння законом власної організації і розвитку.

Таким чином, збереження й розвиток демократії являє собою по суті збереження й розширення цього елемента невизначеності, відкритості й дискурсивності. У свою чергу, демократична правосвідомість передбачає: усвідомлення громадянами себе як співрозмовників, гідних загальної уваги, оскільки ми всі є водночас і творцями, і адресатами наших прав, норм та інституцій.